

יסוד החינוך

עיון בפרשת השבוע על פי הרש"ר הירש

1. שבת קי"ב, ב'

אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא אם ראשונים בני מלאכים
אנו בני אנשים ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים ולא
כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא
כשאר חמורים:

2. עין אי"ה שבת ב', ט', קל"ג

לעתיד לבא. יאמר להם הקב"ה לישראל, לכו אצל אבותיכם
ויוכיחו אתכם. ההתיישרות אל יסוד הקדושה, בנויה היא על פי
הבחירה החפשית של נטיית האדם לצד המעלה והנשגב, אבל
הבסיס היותר יסודי הנותן מקום להבחירה שתפתח יפה לעלות
במעלות הקודש, הוא העצמיות של הטבע הנפשי, שהוא בישראל
מורשת עולמים מקדושת האבות, הנשמרת כל כך באופן אופיי בעם
ד' בכללו. ועל כן, כשבמשך הזמנים נתדלדלה האומה מנכסיה
הרוחניים, והתוכן של נטיית הקדושה במעשים בדעות ובמדות
נתקלקל, יהיה הדבר המזריח אל התיקון, ההשבה אל הטבע הנפשי
המקודש, כלומר התאחזות אדירה בתכונת האבות יסודי מורשת
הקדושה. והרעיון האיתן של "הביטו אל צור חוצבתם", מוכרח הוא
לחולל נפלאות על השכל, על הרגש, ועל המדות והמעשים. על כן
עצת ד', היא באחרית הימים מופעת על ישראל, לכו אצל אבותיכם,
התעמקו בקדושת האבות, הטבעיות הממוזגת בטבע הגופני והנפשי
שלכם, ותעמדו על מעמד היושר של ערך הקודש הרצוי, ותבחנו
ע"פ מעמד זה את מעשיכם בהוה, ותכוננו את רוחכם לטובה, כי
תקבלו את יסוד התוכחה ע"פ ההערכה הנשגבה הזאת, הבאה מתוך
ההתרוממות אל טבע האבות ויסוד קדושתם, המנוחלת לנו נחלת
עולמים. ותבא מזה תורת התוכחה, המנצחת, המביאה את הרפואה
היסודית לכל תחלואי הנפילה של הדורות כולם, לכו אצל אבותיכם
ויוכיחו אתכם.

3. עין אי"ה שבת ב', ה', מ"ד

פעולת האבות, הגדולה מאד על ישראל, היא כוללת ג"כ שכל
פרטי סדרי חייהם פעלו את פעולתם על האומה בהוה ובעתיד, וק"ו
בעבר. הרוח השורר בבית יעקב, שעל שמו נקראנו כולנו, הוא
מתהלך גם עתה בקרבנו, וכל האור שבתוכו הוא מאיר בלבבנו עדי
עד. ... ואם איזה רוח עבר, וע"י איזה סכסוך פנימי נתכוון מעט
אורו של ישראל מהופיע בכל עזו בבית פנימה, הנה ליקוי אור זה
מגיע לנו ממרחקים בתור פגימה גדולה ורבתי ערך.

4. אגרות הראי"ה א', עמ' קפ"ב; אגרת קמ"ד

הגר"ש רפאל הירש ז"ל, אשר הציל בגבורת ישע ימינו את
שארית ישראל המערבית, ע"י אשר למד והורה לאחוז בכל
תכסיסי החיים במילואם, לכונן על ידם את עמדת היהדות
הנאמנה.

5. לאמונת עתנו ג', עמ' קי"א-ק"כ

א: שתי שיטות בלימוד אבות האומה

מבית מדרשם של חכמי אשכנז בדורות האחרונים יצאה
אסכולה חדשה ללימוד פרשיות אבות האומה וגדוליה,
המסופרות בתנ"ך. טוענת היא, כפי שמתבאר באריכות
בפירושי הרש"ר הירש לחומש, שעלינו לצייר את אבותינו
כבעלי תכונות אנושיות כשלנו, כבעלי יצרים טובים ורעים,
המנסים להתמודד ולהתגבר, וכמונו – לעיתים מצליחים
ולעיתים נכשלים. נימוקה של אסכולה זו עימה: התנ"ך הלא
אינו מחקר מדעי או מחקר ספרות עתיקה אלא דבר ד' הוא
הבא להורות לנו דרכי חינוך ותיקון, דרכי מוסר ויושר, צדק
ואמת. מוכרח הדבר, אפוא, שנקטין ונגמד את דמותם של
אבותינו הגדולים, שנצמק ונתאים את מעלתם העליונה
למדרגות התחתונות שלנו. רק בדילוג על פני פער הדורות
העצום, יוצר בנינו לבינם קשר פורה של מגע והשוואה ונוכל
לצעוד בדרכם, ללכת לאורם, להתגבר ולנצח. לעומת זאת,
ציור אותן הדמויות כ'מלאכים', כאישים בעלי מעלות נשגבות,
קדושות ועליונות, ישריש בנו אמנם יחס נפשי של כבוד
והערצה כלפיהם, אך ירחיק אותנו מלהזהות עימן ומלקבל
מהן ערכי מוסר ויושר, וממילא, באובדן הרווח החינוכי העולה
מסיפורי תולדותיהם, יצא שכרנו בהפסדנו.

אמנם ביסודה, טענה אמונית-מוסרית זו. יוצאת היא מנקודת
אמונה בערכו האלוקי המוחלט של התנ"ך וחפצה למצוא דרכי
חינוך והשפעה לאנשים פשוטים-בינוניים כיצד יתקשר
ויידבק בדרכי אבותיהם הגדולים ליקח מהם מוסר. אך חז"ל
וגדולי ישראל שבכל הדורות, ובאופן מיוחד ומודגש המהר"ל
והרב זצ"ל, לא כך התייחסו לאבות האומה. אדרבה, השתדלו
לציירם בשיא גדלותם וענקיותם ונזהרו מאוד מלהקטין
ולחנמך מעלתם.

ב: אימתי יגיעו מעשי למעשה אבותי

ובאמת, אף שכוננת אותם חכמי אשכנז לטובה היתה – טעות
גדולה יש בהשקפת עולמם ובהבנתם דרכי השפעתה של תורה.
לא כך צריכים אנו להפגש עם דבר ד' ולא בדרך זו נרפא את
ליקויי האמונה.

... עיקר שלמותנו תבוא לא מתוך העיסוק בצדדים הנמוכים,
החלושים והמסובכים שבנו, ובהנמכת אבות העולם אליהם,
אלא במה שהצד היותר מובחר ופנימי שבנו יתרומם, מתוך
פגישתנו עם שיא גדולתם, קדושתם ורוממותם של אבותינו,
ותתעורר בנו תשוקה עזה למעלות רוממות של טהרה וקדושה.
המגמה היותר עליונה של כל אדם מישראל היא "אימתי יגיעו
מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב", היינו, התפתחות
הרצון, שכלולו והתעדנותו להיותו שואף את הדביקות
האלוקית בכל מילואה, את הופעת רוח הקודש והנבואה,
ולהיותו חפץ ופועל את התיקון הרדיקלי והיסודי של האדם
והעולם כולו. ...

ו: להבנת דרכו של הרש"ר הירש

אסכולה זו, המחנכת להקטנת דמויותיהם של האבות,
מתפשטת היום מאוד במוסדות החינוך שלנו. נתלים הם,
ההולכים בדרך זו, בדברי הרב הירש בפירושו לחומש. אמנם
חשוב להעמיד דברים על דיוקם:

הרב הירש, בזמנו ובמקומו, לחם מלחמת חורמה בהתפשטות
הרפורמה בקהילות אשכנז, ואף הצליח, במידה זו או אחרת,
להציל את קהילתו מהתבוללות. במסגרת מאמציו להשאיר
את הדור הצעיר קשור לתורה ולמסורת סבא, מצא צורך
לפרש את המקרא בדרך זו. ודאי הבין גם הוא שאין זה הפירוש
היחיד וניתן להעמיק עוד לדרך עליונה יותר, אבל, בראותו את
המצב והנתונים שלפניו סבר שדרך זו היא העצה היחידה
להרמת הדור ממשוגותיו. היום באים מלומדים ומחנכים
ונתלים ברב הירש, משתמשים בדביו לצרכיהם, – אבל כמה
רחוקים הם ממנו! כמה רחוקה דעתם מדעתו! בדבריו,
במאמריו השונים ובפירושו – תביעה רוחנית עצומה יש,
ליראת שמים, לדקדוק במצוות ולדביקות אלוקית. יראת ד'
ואהבתו טבועות היו בו ברום המעלה ויחסו לתנ"ך היה בחדדת
קודש, אלא שסבר שהרווח החינוכי מלימודו יצא לנו במה
שנצייר את אבותינו כקרובים למדרגה שלנו ובזה ניקח מהם
דעת ומוסר. אך השימוש שעושים בדבריו היום נובע מכיוון

אחר לגמרי, מנטיה לפרש את התנ"ך ב'גובה העיניים', להוריד את הדברים ולחוקרם כספר עתיק, בלא כל מגמה להתרומם ולהתעלות על ידי הלימוד. גישה כזו מסוכנת ביותר היא, וממנה קצרה הדרך לגישה חילונית לכתבי הקודש, הסוברת שאין מעל האדם כלום, לא אלוקים ולא תורה, אלא הוא הוא המחליט, הוא המפרש, הוא היכול כל. על פי עמדה זו לא רק דמויות התנ"ך הן ב'גובה העיניים' אלא אף התנ"ך ואף הקב"ה בעצמו!

6. בראשית כ"ה, כ"ג-כ"ח

(כג) ויאמר יהוה ליהוה שני גוים בבטן וישני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמן ורב יעבד צעיר: (כד) ומלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה: (כה) ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו: (כו) ואזרי כן יצא אזורי וידו אזורת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם: (כז) ויגדלו הנערים והיה עשו ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים: (כח) ויאהב יצחק את עשו כי ציד פסיו ורבקה אהבת את יעקב:

7. רשר"ה בראשית כ"ה, כ"ג-כ"ח

(כג) שני גוים וגו' ושני לאמים וגו'. ... "לאם" הוא המדינה, "אין לאום אלא מלכות" (עבודה זרה ב ע"ב). אומות שונות לא תמיד יוצרות מדינות, השונות באופיין זו מזו. אירופה מונה עמים רבים, ואף - על - פי - כן רוב מדינות אירופה דומות במהותן ובאופיין היסודי. לרבקה נאמר, כי שני גוים בבטנה, המייצגים שתי שיטות חברתיות שונות. המדינה האחת תיבנה על רוח ומוסר, על נשמת האדם באדם. כנגדה חברתה תבקש להיבנות על ערמה וכוח. רוח וחיל, מוסר וכוח יהיו ניצבים זה מול זה; ועוד מיום היולדם ייפרדו לדרכיהם המנוגדות. בנבור המדינה האחת, תחלש חברתה, וכף המאזנים תעלה ותרד ללא הרף, ללא הכרעה בין "לאום ולאום". ההיסטוריה כולה אינה אלא מאבק אחד: ידו של מי תהיה על העליונה, יד הסייף או יד הספר, יד ירושלים או יד קיסרין (מגילה ו ע"א): ...

(כד) והנה תומם וגו'. כל מקום שכתוב "והנה", אירע דבר בלתי צפוי. ... אחרי שרבקה שמעה על הניגוד המוחלט שבין הבנים העתידיים להיולד, היו הכל סבורים, כי השנים לא יהיו דומים זה לזה, כמו שדבר זה מצוי גם בתאומים. והנה נתגלתה העובדה המפתיעה, שאכן היו השנים דומים זה לזה - כמנהגם של תאומים. ... דמיון חיצוני זה, אילו השוו אותו עם נבואת העתיד על ניגודי הדרכים, צריך היה לעורר את תשומת לב המחנכים; מחובתם היה לדעת, כי שורש ההבדל

שלעתיד טמון במעמקי הנפש, והיה עליהם להתחקות בהקדם על יסוד תכונות השנים, שבהן שונים הם בעומק פנימיותם. ... (כז) ויגדלו וגו'. בשום מקום לא נמנעו חכמינו מלגלות חולשות ושיגאות, קטנות כגדולות, במעשי אבותינו הגדולים; ודוקא על - ידי כך הגדילו תורה, והאדירו את לקחה לדורות (עי' לעיל יב, י). אף כאן, הערה אחת שלהם מרמזת לנו, כי הניגוד העמוק שבין נכדי אברהם מקורו העיקרי היה - לא רק בתכונותיהם - אלא גם בחינוכם הלקוי (בראשית רבה סג, יד). כל עוד היו קטנים, לא שמו לב להבדלי נטיותיהם הנסתרות (עי' פסוק כד), תורה אחת וחינוך אחד העניקו לשניהם, ושכחו כלל גדול בחינוך: "חנך לנער על פי דרכו" וגו' (משלי כב, ו). יש לכוון את החנך בהתאם לדרכו המיוחדת לו בעתיד, ההולמת את התכונות והנטיות הרדומות בעמקי נפשו, וכך לחנך אותו לקראת המטרה הסהורה, האנושית והיהודית כאחת. התפקיד היהודי הגדול אחד ויחיד בעיקרו, אך דרכי הגשמתו רבות ורבגוונות, כריבוי תכונות האדם, וכרבגוונות דרכי חייהם.

כאשר נקבצו בני יעקב לשמוע את ברכת אביהם, והלה ראה בהם את שבטי ישראל שלעתידי, לא ראה רק כהנים ומורי הוראה; הנה עמד שם שבט הלוייה ושבט המלוכה, שבט הסוחרים, שבט האכרים, ושבט הלוחמים; עמד שם לנגד עיניו העם כולו, על כל סגולותיו הרבגוונות, ועל כל דרכי התפתחותו; את כולם הוא ברך, "איש אשר כברכתו ברך אתם" (בראשית מט, כח), איש איש כסגולותיו המיוחדות לו. כי ברית ה' הכרותה עם אברהם, חפצה באומה בריאה, שלמה ורעננה; מטרתה לבנות חיי - עם שלמים על כל צורותיהם הרבגוונות, על - מנת לכוון אותם אל התפקיד הגדול האחד: לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. הכוח והאומץ, לא פחות מהמחשבה והרגש, ימצאו שם את גיבוריהם העובדים לה', ובמקצועות שונים יקיימו כולם את התפקיד הגדול של הכלל.

דוקא משום כך - "חנך לנער על פי דרכו", חנכהו למטרה הגדולה האחת על פי דרכו המיוחדת לו, בהתאם לעתיד הצפוי לו מנטיותיו. המושיב את יעקב ועשו על ספסל לימודים אחד, ובאותם הרגלי החיים מחנך אותם כאחד לחיי לימוד ומחשבה, - מובטח לו שאת האחד מהם הוא מקלקל. יעקב ישאב ממעיין החכמה בחפץ גובר והולך, ואילו עשו רק יצפה ליום, בו ישליך מאחוריו גבו את הספרים הישנים, ויחד אתם תעודת חיים גדולה, שהכיר אותה רק באופן חד - צדדי, וברך שמעצם טבעו הוא סולד בה.

אילו העמיקו יצחק ורבקה לחדור לנפש עשו, אילו הקדימו לשאול את עצמם, היאך יכולים גם האומץ, הכוח והגמישות הרדומים בנפש עשו - היאך יכולים כל אלה להטות שכם לעבודת ה', כי אז "הגיבור" שלעתיד לא היה הופך ל"גיבור

ציד", אלא ל"גיבור לפני ה'" באמת. יעקב ועשו, על כל נטיותיהם השונות, היו נשאים אחים תאומים ברוחם וברוך חייהם; עוד מראשית היתה הרבו של עשו כורתת ברית עם רוחו של יעקב; ומי יודע איזה שינוי היה צפוי לקורות הימים על ידי כך. אך לא כן היה: "ויגדלו הנערים", רק משגדלו הנערים והיו לגברים, הופתעו הכל לראות, כי אלה אשר מרחם אחד יצאו, ויחד נתגדלו, נתחנכו ולמדו, היו כה שונים בטבעם ומנוגדים במעשיהם. ... כדרך שביעקב - איש תם היא התכונה, ואילו ישב אהלים - משלוח ה'יד, כן גם בעשו: איש ידע ציד מציין את התכונה, ואילו איש שדה - את משלוח ה'יד.

"צוד" קרוב ל"סוד", וכבר עמדנו על כך בענין נמרוד, שעשו נראה כיורשו הרוחני. "סוד" - תכנית שאדם טומן בחובו, עד בוא עת הביצוע; "צוד" - ביצוע אותה תכנית מתוך התגברות על כל הקשיים. מדרכו של הצייד, שהוא מופיע בתכלית התמימות, אך בסתר לבבו חורש מזימות להשחית. כל עיקרו - עשיית נכלים, ובשטח אחר: דיפלומטיה. עשו היה בקי בציד, ידע את אמנות השליט בעצמו, השם מארב ומצפה לשעתו. אותה דרך חינוך, שרמזנו עליה לעיל, שהיתה כה מנוגדת לעצם טבעו, רק דחתה את טבעו האמתי, וכפתה עליו את הסבלנות, המצפה לשעת הכושר; שיטת חינוך זו רק פיתחה את הנטיות הללו, והן שעשו אותו ל"איש שדה". דוקא משום שאנסו אותו להיות חובש את "ספסל בית המדרש", דוקא משום כך הוא מאס עכשיו בכל, והיה כולו בחוץ.

לעומתו היה יעקב "איש תם", אדם המכיר רק כיוון אחד, וכולו מסור אליו, שכל הויתו תמה ואחידה. בתום לבבו ביקש למלא את התפקיד, המסור לבן יצחק ולנכד אברהם, ומשום כך היה ל"יושב אהלים", ...

(כח) רגשות ההורים היו חלוקים ביחס לבניהם, - אף זו עובדה שלא יכלה להשפיע לטובה. אחדות דעות ביחס לחינוך, ואהבה שווה לכל הבנים, - גם אל הלקויים במידותיהם, הזקוקים לאהבה מסורה עוד יותר מהחולים בגופם, - הם הם תנאי היסוד ואבני הפינה לכל חינוך. - אמנם, בכוח המשיכה של הניגודים, נוכל להבין בנקל את אהבת יצחק אל עשו, ואהבת רבקה אל יעקב. יצחק, שהיה "עולה תמימה", התרחק מהמולת העולם, והעדיף את נאות השקט בבאר לחי ראי על פני החברה האנושית ההומיה. יתכן שהוא אהב את אופיו של עשו, העז ונועז במעשיותו, המסוגל להנהיג את הבית בכשרון שעלה על שלו; כנגדו רבקה ראתה ביעקב את הדמות השלמה, הרחוקה בתכלית מכל מושגי בית אביה. - אהדתם של יצחק ורבקה מובנת, אך אל להורים לכוון את חינוכם על יסוד רגשות עמומים ומעורפלים כאלה: